

GAZDASÁG ÉS POLITIKA A 20. SZÁZAD ELSŐ FELÉBEN

Gerencsér Péter

Garta és Kapuvár háborúi a rivalizálástól az egyesítésig

Annak ellenére, hogy az 1663-ban alapított¹ rábaközi falu, Garta egész története szorosan összefonódik Kapuvárral, a két település viszonyát nagyon gyakran az ellenségeskedés és a rivalizálás határozta meg, mely kiváltképpen a 19. század végétől erősödött fel, és az 1920-as években érte el csúcspontját. Ez a tanulmány arra keresi a választ, hogy milyen hatóerők mozgatták a megszaporodó konfliktusokat, és azokat a lokális harcok mellett milyen szélesebb regionális, sőt országos tényezők erősítették fel. Az összeütközések a Kapuvárral való egyesítés félelméből fakadtak, amit azonban Gartának igyekezete ellenére nem sikerült megakadályoznia. A fúzió miniszteri döntéssel 1923-ban következett be, amivel szemben Garta hosszú évtizedekig utóvédharcot folytatott. Levéltárakban és az Országos Széchényi Könyvtár hírlap-gyűjteményében végzett kutatásaim eredménye szerint az első világháború után felgyorsult folyamatok jelentősége jóval túlterjeszkedik a helyi érdekeken, mivel az egyesítést Sopron vármegye – eredetileg az Ausztriának ítélt Nyugat-Magyarország elcsatolása miatti – új székhelyének sürgető kijelölése és az ehhez kapcsolódó urbanizációs szükséglet katalizálta.

A gartai „függetlenségi háború” azért is ellentmondásos, mert a falu egész létét Kapuvárnak köszönhette. Nádasdy (III.) Ferenc (1623–1671) Gartát a kapuvári várban szolgáló darabontok letelepítése és gyors hadra foghatósága céljából alapította a Rábaköz katonai központjának tőszomszédságában. Az újonnan létrejött község egyfajta katonatelep volt, ami világosan kifejezésre jutott abban, hogy a falut az 1672. évi urbárium „*Muskatirossok Varossa*” néven említette, ahol a várat védelmező muskétások laktak.² Így Garta korai története ki sem szakítható Kapuvár történetéből, annak volt kiszolgáló, alárendelt települése. Ebből a szempontból az 1923-as településegyesítési aktus értelmezhető úgy is, mint visszatérés a kezdetekhez, Kapuvár kötelékéhez. Garta Kapuvárhoz fűződő viszonya pszichoanalitikus retorikával ödipális konfliktusként írható le: a szimbolikus fiú (Garta) félelme az apától (Kapuvár), szabadulási kísérlet a gyámkodó hatalomtól.

A Garta létét megalapozó történeti okok mellett a Kapuvárral történő egyesítés másik mozgatórugója a két település fizikai összeépülése volt. Drinóczy György reformkori vármegyei összefoglalója világossá teszi, hogy a két szomszédos település már a 19. század első felében teljesen egybeért: „*Garta Magyar falu a Rábaközi felső járásban Kapuvárhoz oly közel hogy egyik soron csak szekéruat választja Kapuvártól a másik sor pedig azzal*

¹ A német nyelvű alapítási oklevelet és egyúttal kiváltságlevelet lásd: Rábaközi Muzeális Gyűjtemény, Történeti Dokumentáció (= RMGy-TD), Kapuvár, leltározatlan. A gartai bírólada iratai. Gróf Nádasdy (III.) Ferenc 1663. június 1-jén kelt kiváltságlevelének másolata.

² Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Budapest, E. 156. U et C 156/2. 133. pag.

egészen összekapcsolódik”.³ Ez a szekérút nem más, mint a később Lakatos köznek, jelenleg pedig Zöldfa sornak nevezett utca, amely ma is Garta és Kapuvár határának számít. Az út az önállóság bizonyítékaként értelmeződött, olyan „demarkációs vonalként”, amely a két szomszédvár ellentéteit éllezte ki. Mindazonáltal Garta – vallási tekintetben éppúgy, mint a kereskedelem, a szolgáltatások vagy a közlekedés terén – sok szempontból függött Kapuvártól.

A háborúskodás számos kikristályosodási pontja közül a dolgozat első részében az egyházügyi vitákat, a közlekedés anomáliáit, az útvám és a piaci helypénz körüli ügyeket és az infrastrukturális elmaradottság generálta konfrontációkat vizsgálom. Állításom szerint ezek során a gartai közösség olyan identitáspolitikát alakított ki magának, amely a „mi” és az „ők” dichotómiája alapján a Kapuvártól való különbözőséget hangsúlyozta. A tanulmány második felében az egyesítés folyamatát, majd a gartaiak utólagos passzív ellenállásának formáit veszem górcső alá. A vizsgálat egyrészt azt szemléleti, hogy Garta miként használta a történelmi múltat aktuálpolitikai fegyverként, másrészt azt igyekszik bizonyítani, hogy a hivatalos indoklással és értelmezési tradícióval szemben valójában Sopron Ausztriának ítéltése volt a döntő eleme annak, amely Kapuvárt az egyesülésre sarkallta. Mind ez ideig nem történt kísérlet a kérdés szisztematikus feltérképezésére, ezért áttekintésemet hiánypótlónak szánom.

Templom: tilalom és reprezentáció

A Kapuvár és Garta közötti háborúskodás egyik lecsapódása a templomhasználatból adódott. A kapuváriak nem nézték jó szemmel, hogy a gartaiak zöme a szomszédos településre jár át vasárnapi istentiszteletre. Végső soron az ebből kifejlődő, majd elmérgesedő konfliktus volt az oka, hogy Garta a 20. században új, nagyobb templomot épített magának, melynek építészeti jelentéstana a rivalizálás szempontjából igencsak tanulságos.

A harc az 1890 áprilisában tartott kapuvári képviselő-testületi ülésen robbant ki, melyen felszólalt Pátzay József kórházgondnok (a neves szobrászművész, Pátzay Pál apja). Szóvá tette, hogy a gartaiak a kapuvári miséket látogatják, így az egyébként nem sokkal korábban (1884-ben) kibővített római katolikus Szent Anna templomot elfoglalják a kapuváriak elől, akik saját istenházukba nem férnek be.⁴ 1891. április 26-án a *Rábaköz* című helyi újság „Pax” álnév alatt jegyzett, *Harcz a templomért* című cikke a gartai és a kapuvári hívők immár barátságatlan viszonyáról számolt be.⁵ Kapuvár azt megelőzően, április 17-én határozatban üzenté meg Gartának, hogy a továbbiakban nem fogják tolerálni, hogy a kapuvári plébániatemplomba járnak, és amennyiben azt mégis megteszik, úgy karhatalommal fogják őket eltávolítani onnan. Az újság szerint a kitiltó határozatot azonban a gartaiak egy része nem vette tudomásul, és továbbra is Kapuvár templomát

³ Csornai Premontrei Rendház Magánlevéltára, Csorna, III. 1. 1. Drinóczy György kéziratai. *Drinóczy György: Böngészet Sopron Megye ismérétehez. Drinóczy György csornai kanonok által. 1830–1847.* 437.

⁴ *Rábaköz* (= R), 1890. április 13.

⁵ R, 1891. április 26.

vette igénybe, belépésüket viszont az ajtónál álló fertálmesterek megakadályozták. Erre a gartaiak kezét emelték a közbiztonsággal megbízott tisztségviselőkre, mire dulakodás kezdődött a templomnál.

A kapuváriak a legutóbbi templomfelújítást hozták fel a kitiltás indokaként. 1880-ban ugyanis a kapuvári templom düledező állapotban volt, amit akkoriban még a gartaiak is használhattak.⁶ Amikor a templom kibővítéséről döntés született, a kapuváriak kézi erővel és igával is segítették az építkezést, a gartaiak viszont a kisujjukat sem mozdították. Az 1880. április 2-án kelt jegyzőkönyv bizonyítja, hogy a gartaiak arra hivatkozva tagadták meg az építkezéshez való hozzájárulást, hogy községük lakosságát még a megnagyobbított templom sem lenne képes befogadni. Kategorikusan leszögezték: „*Kapuvártól teljesen megválnunk[,] az itteni templomba nem járunk. Kötelezvéen magunkat a harmadik káplán rendszeresítésével járó összes terhek és kiadások viselésére.*”⁷ Garta mint filia a kapuvári anyaegyház irányába papfizetés céljából 1881. február 18-án 350 forint fizetésére kötelezte magát, csakhogy ennek nem tett eleget. 1889. szeptember 8-án kijelentették, hogy csak 150 forinttal hajlandóak hozzájárulni a káplán fizetéséhez, mire Zalka János megyéspüspök megszüntette a harmadik kápláni állást. Gartának két választása maradt: vagy hozzájárul a kapuvári plébániatemplom rekonstrukciójának fedezéséhez, vagy pedig kifizeti a harmadik káplán működésének árát. Az újság szerint a gartaiak káplánpártiak voltak, de a kisebbség 1891. április 19-én Kapuvár plébánosát, Dominkovich Sándort kezdte szidalmazni. Az ellenségeskedés láthatóan vallási köntösben csapódott le, az anyagi hozzájárulás elmulasztásáért Kapuvár kitiltással válaszolt.

A templomi férőhelyek körüli polémia készítette a gartaiakat arra, hogy községükben nagyobb templom építését határozzák el. Az új templom építéséről 1896-ban született döntés.⁸ Már májusban gyűjtést szerveztek a templomépítés javára, melynek összegét 8070 koronára becsülték, ebből azonnal befolyt 2200 korona. Ezt követően azonban a lelkesedés alábbhagyott, és csak 1904-ben rendeztek új gyűjtést. Bánszky Mihály építész *Az Igaz Isten* című pályaterve nyert a pályázaton, de az ügyet két esztendőre ismét elfektették.⁹ A 18. században épült régi templomot, melynek tetőzete 1847-ig faszindelyes volt, az 1906. február 11-én tartott utolsó nagymiséét követően kezdték bontani.¹⁰ Az új Szent Sebestyén templom alapkövét a régi templom helyén Németh János kapuvári plébános 1906. április 8-án rakta le, és az új építményt alig egy évvel később, 1907. június 14-én már fel is szentelték. A szószék Lewisch Róbert szombathelyi oltárkészítő műhelyében készült, az orgona Angster József pécsi orgonakészítő alkotása, a pad pedig Lukácsi János gartai asztalos munkája volt. Az ácsmunka Hoffer János és Gilicz János keze nyomán készült, akik szintén gartaiak voltak. A toronyra is ők tették fel a keresztet 1906.

⁶ Uo.

⁷ Uo.

⁸ Rábaközi Közlöny (= RK), 1908. május 14.

⁹ Uo.

¹⁰ RK, 1906. február 28.

október 7-én.¹¹ 1908-ban Vető István, a kapuvári nagyvendéglő bérlője a gartai templomnak két selyemzászlót adományozott.¹²

Bár az új épület pontosan a régi helyére épült, a két templom tájolása eltért egymástól, ami ismét a gartaiak és kapuváriak viszályának máig látható jele. Alig egy hónappal az ótemplom bontási munkálatainak megkezdése után ugyanis, 1906 márciusától vita bontakozott arról, hogy merre nézzen a templomtorony.¹³ Amint a régi templomról fennmaradt egyetlen ismert fénykép mutatja, a meglehetősen egyszerű, jellegtelen épület tornya az épület északi oldalán volt, bejárata Kapuvár felé nézett. Ez jelképesen a nagyobb település iránti nyitottságot és szó szerinti értelemben is az odafordulást fejezte ki. Ezzel

1. kép. A gartai ótemplom. Képes levelezőlap részlete, ismeretlen kiadó, 1902 körül. (magángyűjtemény)

¹¹ RK, 1907. június 16.

¹² RK, 1908. május 14.

¹³ RK, 1906. március 18.

2. kép. Az új gartai templom. Képes levelezőlap, Buxbaum József kiadása, 1908 körül.
(RMGy, Történeti Dokumentáció 97.9.1.)

szemben a ma is álló új neogótikus templom tornya az épület déli részén helyezkedik el, a tájolás megváltoztatása a Kapuvártól való elfordulást szimbolizálja. Valószínűbb azonban, hogy a vita mögött helyi ellentétek is álltak: a felső szeriek azt akarták, hogy a templom tornya (és bejárata) továbbra is feléjük nézzen, míg az alsó szeriek azt akarták, hogy dél felé.

Az új templom szimbolikus térbeli elhelyezkedésében azonban nem csak a fricska mozzanata érhető tetten. Az épület reprezentatív funkciót is igyekezett betölteni, amely Gárta nagyságát hirdeti. Ezt a korábbi templom sematikus homlokzata helyett díszes felületképzéssel, valamint a 47 méteres torony magasságával igyekeztek megvalósítani. Az

egekbe törő karcsú templom a kultúra szemiotikájának nyelvén azt jelenti, hogy a település rivalizálni is kívánt a kapuvári Szent Anna templommal, aminek üzenete egyértelmű: Garta nem alsóbbrendű Kapuvárnál.

Káplánfizetési bonyodalmak

Az előző fejezetben már szóba került, hogy a gartaiak korábbi vállalásukat megszegve nem fizették ki a harmadik káplánt, ezért 1889-ben a győri megyéspüspök megszüntette annak gartai működését. Ebből a polémiából ismét Kapuvár és Garta torzalkodása világlík ki.

A káplánfizetés ügyében kompromisszumos megoldás született. A római katolikus hitközség 1894. február 18-án a gartai községházán tartott ülést, melyet Németh János kapuvári plébános jelenlétében tartottak meg.¹⁴ Az erről készült, az úgynevezett gartai bíróláda¹⁵ által megőrzött feljegyzés szerint Zalka János megyéspüspök az 1894. évi 450 forintos fenntartási költséghez 100 forinttal kívánt hozzájárulni, így jön ki az a 350 forint, amit – mint korábban szó esett róla – már 1881. február 18-án is kértek Gartától. Ebből is elengedett azonban Németh plébános 50 forintot, így Gartának a szerződés szerint 300 forintot kellett fizetnie (az eredetileg ajánlott 150 forint helyett). Ebben az összegben a gartaiakkal végül sikerült is egyezsére jutnia, de a mostani fizetést illetően a következőképpen állapodtak meg az anyaegyházzal: Garta minden egyes katolikus házaspár után egy forintot, az özvegyek után pedig 50 krajcárt folyósít, ezt az összeget pedig a községi elöljáróság szedi be a lakosságtól. A megegyezés értelmében a kapuvári plébánosnak adják át az így összegyűlt pénzüsszeget, amelyből a plébános 300 forintot járandóság címén levon, illetve hasonlóképpen kiveszi belőle a káplánoknak a kisgyermekek temetéséért adott 12 forintnyi tiszteletdíjat. Vagyis a 300 forintos káplánfizetés helyett a kapuvári plébánia 1894-ben 312 forintot kényszerített ki a községből. A befolyt összeg maradéka pedig a terv szerint a hitközség kasszájában marad. Ezt a gartaiak által elfogadott egyezséget aztán Kovács Antal kapuvári főszolgabíró március 2-án hagyta jóvá, így a káplántartás kérdése megoldódni látszott.

Legalábbis időlegesen, mert a fizetés ügye pontosan két évtizeddel később Kapuvár és Garta között újból feszültségek forrásává vált. A vita megint abból fakadt, hogy a gartaiak nem akarták a káplántartást fizetni. Az 1914-es dátum azért is fontos, mert éppen az év januárjában egy átmulatott éjszaka során a gartai fiatalok a vasútállomásra tartó Lengyel István kapuvári káplánt¹⁶ fiákerében megtámadták, és bottal fenyegették meg.¹⁷ Ezúttal Németh János plébános arra hivatkozott, hogy a káplán 2 korona 40 fil-

¹⁴ RMGy-TD, leltározatlan. A gartai bíróláda iratai. A káplán szerződése, jegyzőkönyv. 1894. február 18.

¹⁵ Erről lásd: Császár Attila – Franta Dezső: A gartai bíróláda restaurálása. Soproni Szemle 66 (2012), 237–243.

¹⁶ Lengyel István 1909 és 1919 között szolgált Kapuváron káplánként. Lásd: Zsebedics József: A kapuvári egyház története. Részletek. Győr, é. n. [2005] 90.

¹⁷ Lásd: RK, 1914. január 25.

lért kapott eddig a házaspároktól, a drágaság miatt azonban ez az összeg nem elegendő, ezért 60 filléres emelést kért. Ezt azonban a gartaiak nem voltak hajlandók fizetni.¹⁸ Nem sokkal korábban a *Rábaközi Közlöny* egy július 5-i vita kapcsán a következő „megoldási javaslatot” tette a nyakas gartaiak ellenállásának letörésére: „A gartaiak ellene szegültek. Sőt a vasárnapon tartott értekezleten olyan leirhatatlanul durván viselkedtek, hogy időszerű és helyénvaló volna, ha a gartaiaktól elvennék a káplánt. Nem pap kell oda, – azoknak, hanem – más.”¹⁹ Bizonyára nem lelki istápolásra gondolt az újságíró, amit mutat az is, hogy vallásügyi kérdésekben a helyi hírlapok egyértelműen Kapuvár mellé álltak, és elítélték Garta magatartását.

A probléma megoldását az első világháború kitérésével bekövetkező fokozódó anyagi megterhelés elodázta, és a gartaiak ezt vetették be érvként, amikor 1916. július 16-án herceg Esterházy Miklóshoz fordultak segítségért.²⁰ Levelükben arra hivatkoztak, hogy a július 2-án hozott gartai iskolaszéki határozat újabb súlyos áldozatot követel a háború miatt amúgy is meggyötört lakosságtól, és a kért pénzösszeget nem tudják kifizetni. A kapuvári plébános ugyanis nagyobb összeget követelt a káplántartásért, amelyért eddig összesen 624 koronát fizettek, és ez is nagy teher volt a lakosság számára. A kapuvári plébános viszont ezt az összeget ezúttal 1500 koronára kívánta emelni, és a gartaiak attól tartottak, hogy éppen háború idején maradnak pap nélkül. Az előirányzat szerint ebből az összegből 1000 vagy 1200 koronát a gartai káplán ellátására, a maradékot pedig a plébános fizetésére fordítják. Buday András bíró a gartaiak nevében arra hívta fel a herceg figyelmét, hogy amennyiben az anyaegyház ezt az összeget nem kapja meg, úgy Kapuvár lemond a gartai hívek lelki gondozásáról. A panaszlevél szerint azonban most csak 40-50 család tudja kifizetni a rájuk eső részt, mivel a többiek a frontokon harcolnak. Ezért a hercegségtől azt kérték, hogy „megfelelő bizonyos összeggel” járuljon hozzá a káplán fizetéséhez. A kérés indoklását azzal támogatták meg, hogy a hercegségre a gartai határban lévő, hozzávetőlegesen 50 hold nagyságú földje után úgysis közel 200 koronás összeg esne az 1500 összköltségből.

A papfizetésből adódó nehézségek hozzájárultak a Kapuvárral való konfliktusok körének kiszélesítéséhez. Az egyházügyi feszültségek azután szűntek meg, miután a gartaiak kérésére az akkori megyéspüspök 1947-ben önálló plébániát állított fel, amelynek fenn tartási költségeit a gartaiak vállalták magukra.²¹

¹⁸ RK, 1914. július 16.

¹⁹ RK, 1914. július 9.

²⁰ RMGy-TD, leltározatlan. A gartai bírólada iratai. A gartaiak levele herceg Esterházy Miklósnak, 1916. július 20.

²¹ Az önálló gartai plébánia alapításához, területéhez és jövedelmeihez lásd a Győri Püspökség 1947. május 15-én kelt 1297. számú körlevelét: *Litterae circulares ad venerabilem clerum almae Diocensis Jauriensis dimissae anno domini 1947*. Jaurini, 1948. 35–36.

Közlekedési anomáliák

A szomszédos települések közötti egyházügyi súrlódások mellett a háborúskodás másik halmazát az utak és a hidak védelme, hovatartozása és állapota körüli permanens viták jelentették.

A *Rábaköz* című hírlap jegyezte fel 1890-ben, hogy kapuváriaknak az volt a szokása, hogy a Kis-Rába hídjánál az ifjak úgyszólván strázsát álltak,²² és ezzel ironikus módon a város régi hídőrző feladatait bujtatták új köntösbe. A Kis-Rába átkelőjénél a gartaiaknak egyfajta vámot kellett fizetni. A „vám” abban állt, hogy a híd karfáján rendszerint tíz-tizenkét kapuvári legény dülleszkedett, és amikor a szomszédvár fiataljai közeledtek, ellátták a bajukat. A fiatalok percepciójában a híd láthatóan nem hivatalos határvonalat képezett, ezt a fajta vámszedést pedig a humánétológia területvédő akciónak nevezné.

A másik „demarkációs vonalat” a Lakatos köz, a mai Zöldfa sor képezte. Mint Drinóczy György megyetörténete kapcsán szóba került, ez a keskeny út választotta el Kapuvárt Gartától, fenntartva azt a látszatot, hogy a két település még nem épült össze teljesen. A köz, melyet Drinóczy a 19. század első felében „szekérútként” definiált, központi szerepet játszott egy 1891. évi vitában.²³ Ekkor a hatóság a Zöldfához címzett vendéglőtől a Biringer-féle faraktárig a Vasúti utca (ma: Kossuth utca) keleti oldalát kívánta megjavítani, ami különösen azért volt fontos, mert ez akkoriban a győr-soproni országút részét képezte. A soproni királyi építészeti hivatal az érintett útszakaszon a vízelvezetés érdekében hidat szándékozott építeni, de a gartaiak arra figyelmeztettek, hogy a Lakatos köz felé eddig is sok víz volt, és ha most arra vezetik a fölösleges csapadékvizet, akkor Kapuvár határa és a gartai templom közötti rész fog majd vízben úszni. Az újság szerint a tervben a gartaiak egy része annak látta bizonyítékát, hogy Kapuvárral szemben ismét ők húzzák a rövidebbet.

A két szomszédos község minduntalan megtalálta a módot, hogy a Lakatos köz ürügyén egymást korholja. Állandó kérdésként merült fel, melyik településhez tartozik a keskeny köz, ez a senki földje. 1893 márciusában például a közeli Kis-Rábán olyan intenzív jégzajlás volt, hogy kárt tett az Alsó utcán (ma: Széchenyi utca) és a Lakatos közben is, vagyis a folyó mindkét partján.²⁴ A folyópart nyugati oldala egyértelműen Kapuvárhoz tartozott, a keleti részen viszont vitatták az út hovatartozását, melynek tétje abban állt, hogy a tönkrement út helyreállítását egyik település előljárósága se akarta magára vállalni.

Máskor nagy esőzéseket követően tört ki perpatvar, a sár miatt járhatatlanná vált köz rendbetételét mindkét község elutasította. Habár a legszélső kapuvári házak homlokzatai a Lakatos közre néztek, magát az utat a kapuváriak igyekeztek Gartának tulajdonítani, Garta viszont amellet kardoskodott, hogy nekik csak a kertjeik dőlnek arra, és ritkán használják az utat. 1904. május 29-én írta a sajtó: „A gartaiak úgy okoskodtak: a Laka-

²² R, 1890. május 25.

²³ R, 1891. november 22.

²⁴ Csorna – Kapuvár és Vidéke, 1893. március 11.

tos-köz Kapuvárhoz tartozik, viselje az gondját”.²⁵ Az utcafront kérdése háborús frontot is nyitott a két település között, senki sem volt hajlandó fedezni az ilyenformán gazdátlaná váló út tisztántartásával járó többletmunkát és a felmerülő költségeket. Ennek akart véget vetni a szolgabíró, amikor 1904-ben a gartaiakat kötelezte az út karbantartására.²⁶ A gartai előjáróság megfellebbezte a döntést, de az alispán helybenhagyta a korábbi határozatot. A döntés megerősíthette Garta lakóit abban a meggyőződésükben, hogy nem egyenrangú félként kezelik őket, minduntalan a hátrányukra döntenek.

Garta 1908-ban azzal kívánta rendezni a helyzetet, hogy a községi határ bővítéséért folyamodott.²⁷ Az előjáróság arra kérte Hajas Antal alispánt, hogy 70 holdnyi területet csatoljanak a község keleti, 41 holdat pedig nyugati, vagyis Kis-Rába felőli oldalához. Állításuk szerint ez a terület korábban Gartához tartozott, tévedésből került a szomszédos településhez, ezért nem is el-, hanem visszacsatolásról lenne szó. Arra hivatkoztak, hogy a szűk határu Garta egyedül a Kis utca (ma: Szent Katalin utca) irányába terjeszkedhetne, és keleti irányba a közeli kapuvári határ miatt amúgy sem tud tovább fejlődni. A Lakatos köz tisztán tartásáért cserébe kért területi expanzió nem sikerült a gartaiaknak, így a helyzet megoldatlansága miatt maradt továbbra is a marakodás.

A privilégiumok védelme

A gartai *communitas*t kezdettől, 1663-tól fogva megillető kiváltságok körüli torzskodás a piaci helypénz fizetése és a vámmentesség kérdésében jegecesedett ki. Ezek az adómentességek azért jelentettek nagy horderejű problémát, mert bennük Garta régmúltja tükröződött, közösségképző erőként a kiváltságokban a település összetartozását látták, így megszüntetésüket identitásuk megsértéseként értelmezték.

A vásári díjfizetéssel kapcsolatos konfrontáció az 1890-es években gazdagította az ellentétek hosszú listáját. A *casus bellit* az jelentette, hogy az 1891. január 20-án tartott kapuvári közgyűlésen elfogadták, hogy Garta ezentúl köteles vásári helypénzt fizetni, míg előtte mentességet élvezett.²⁸ A képviselő-testületi jegyzőkönyv szerint Cserpes István kapuvári bíró terjesztette elő a kérdést, hogy Garta a heti és országos vásárokon fizessen-e helypénzt.²⁹ Úgy döntöttek, hogy mivel Garta külön községet képez, a továbbiakban helypénzt kell fizetniük. Kapuvár itt Garta önállóságára hivatkozott, máskor viszont a két település ősi összetartozásával indokolta meg a Kapuvárhoz való csatolás gondolatát.

Garta nemcsak azt sérelmezte, hogy kiváltságaitól fosztották meg, hanem azt is nehezményezte, hogy a döntésről nem hivatalos úton értesült, hanem az újságból. Arra hivatkoztak, hogy ők a *Rábaköz* január 25-én megjelent számából szereztek tudomást róla,

²⁵ RK, 1904. május 29.

²⁶ Uo.

²⁷ RK, 1908. június 25.

²⁸ R, 1891. január 25.

²⁹ RMGy-TD, leltározatlan. A gartai bírólada iratai. Kapuvár község képviselő testülete által az 1891. évi január hó 20-án tartott gyűlése alkalmával felvett jegyzőkönyv kivonata. 1891. február 23.

ami fényt vet a sajtónak a társadalmi nyilvánosságban betöltött növekvő jelentőségére is. Garta község ezután hosszú levélben tiltakozott, melynek szövegét teljes terjedelmében idézem, mert tárházát nyújtja a gartai gravaminális politikának:³⁰

Tisztelt képviselőtestület!

Az ide 1. alá mellékelt Kapuvárott megjelenő „Rábaköz” című lap f. 1891. évi január 25^{iki} számából, és a Kapuvár község elöljáróságának 1891. január 22^{ről} 194/1891 sz. alatt Tekintetes Kovács Antal járásbeli főszolgabíró urhoz czimzett 2. alatt másolatban idezárt, felhívási átiratából, – mely utóbbi fent czimzett főszolgabíró úr által 603 sz. hátiirati végzéssel a vitnyédi körjegyző útján Gartha község elöljáróságával tudomásul vétel végett folyó 1891. évi január 25^{én} közöltetett, – ezen Gartha község annak tudomására jött; miszerint a t. Kapuvár községi képviselő testület, f. 1891. év január hó 20^{án} tartott közgyűlésében azon határozatot hozta, miszerint Gartha község, melynek lakossága az országos és a heti vásárokon mindez ideig helypénzt nem fizetett, ezután köteles azt megfizetni.

Annak előre bocsájtásával, hogy ezen határozatnak a főszolgabíró urhoz czimzett s a határozat szövegét magában nem is foglaló felhívás, és ennek hátiiratolásávali közlése szabálytalan és törvény ellenes, mert a t. képviselő testületnek a részbeni határozata írásban egész terjedelembeli kézbesítés mellett lett volna Gartha községgel közlendő, – mit a törvény határozottan elő ír, – ezen a Gartha községre és lakosságára nézve sérelmes és jogtalan határozat ellen, Gartha község nevében fellebbezéssel élünk, mit ezennel bejelentünk.

Mert Kapuvár községnek nincs joga a maga s bárki érdekében és javára Gartha községet oly kötelezettség, – illetőleg országos és heti vásárok alkalmávali helypénz fizetésére határozatilag kötelezni, mitől eddig ez századokat meghaladó privilégiumával és folytonos gyakorlattal fogva mentes volt.

Úgy látszik, ezen határozatra a t. képviselő testületet az indította, hogy mivel Kapuvár községe, – mint magán hirből tudjuk a Főmélt. Esterházy herczegségtől a mult évben a vásárjogot megvette, azonban minthogy ezen földesuri vásárjog a herczegi hitbizomány kiegészítő részét képezi, s így ezen adás-vevés a hitbizományi bíróság által soha még helybe hagyva nincs is, – mind a mellett magának korlátlan vásár- és tetszése szerinti helypénz szedési jogot arrogál,³¹ holott ha és a mennyiben ezen vásár jog megvétele érvényre emelkedik is, több jogot ez által Kapuvár község nem szerezhet, mint a mi joggal a herczegi földesur – illetve a vásári javadalommal bíró jogosított azt eddigis gyakorolta; mert általában több jog és javadalom Kapuvár községére a vásárjog megszerzése által nem szállhat, mint aminővel jogelőde birta és gyakorolta.

Kapuvár község önhatalmulag a privilegizált Garthát az eddigi gyakorlat és szabadalma ellenére vásári helypénz fizetésére kötelezni jogosítva nincs, – éppen úgy mint a nemesi osztály se, – és pedig a garthaiakat annál kevésbé, mert köztudomásilag Kapuvár és Gartha

³⁰ RMGy-TD, leltározatlan. A gartai bírólada iratai. Fellebbezés Gartha község részéről és nevében... 1891. (pontos dátum nélkül)

³¹ jogalap nélkül magának követeli

község egészen össze épült, tőszomszédos vásár és helypénz mentes községek lévén, úgy hogy a vasúti utcában a Keleti soron³² a legalsó Kapuvári házat, és a legfelső garthai házat, csak egy kertkerítés választja el, a nyugati soron pedig egy kis szűk utca, az ugynevezett „lakatos köz”, mert Kapuvár és Gartha községek az uri hatóság alatt ugyan azon egy földesurnak t. i. Főmélt. Esterházy hercegségnek hatósága alatt állván, Kapuvárott is vásári helypénz fizetémენტessége mindenkor, a kapuváriak és garthaiakra mindenkor kiterjedt. – Ezen mentességétől önhatalmulag és egyoldalulag Kapuvár község képviselő testületének a garthaiakat megfosztani annál kevésbé lehet joga, hivatása és illetékessége; mert köztudomásulag a garthaiaknak a kapuvári határban 200 holdat meghaladó szántó földjük lévén, mely után a községi pótdátó Kapuvár község pénztárába szinte³³ megfizetik mint a kapuváriak, sőt kétségtelen az is, hogy Kapuvár községnek a vásári jog megvételére tőkéje és anyagi ereje nincs, a hercegi földes urnak e részben fizetendő vétel ár is csak pótdátó útján fedezendő, mihez Kapuvári földjeik után a garthaiak aránylag csak úgy fognak járulni, mint a kapuváriak, – nyilván igazságtalan és jogtalan tehát, hogy a garthaiak vásári helypénz fizetésére szoríttassanak.

Annak igazolására, hogy a garthaiak a régi szabadalomnál fogva vám és helypénz fizetés mentesek voltak az egész országban és ezen privilégiumokat Tek. Sopron vármegye hatósága is elismerte, – mutatványul visszavárolag ide zárunk 3 darab helypénz fizetés mentességet tanusító ugynevezett „passualis levelet”³⁴ u. m. 3. alatt Döry Ádám főszolgabíró úr által Tóth Gergely garthai lakos részére 1846. január 1^{én} kiállítva, – 4. alatt Horváth Károly főszolgabíró úr által 1861. évi august. 31^{én} 130. sz. alatt Lukácsi János, – és 5. alatt ugyan ezen főszolgabíró úr által 1861. évi august. 31^{én} 195. sz. a. Soós Mihály garthai lakosok részére kiállított passualis levelet, millyenekből a községbeli lakosoknál 100 példánynál is több találtatik. Ugyan ily vám és helypénz mentességi passualis levelek vannak a kapuváriaknak is.

Kifogásolnunk kell még Kapuvár község előljáróságának illetőleg jegyzőjének azon helytelen és méltán megrovást, sőt fegyelmi eljárást érdemlő eljárását is, – hogy midőn alólirt Hegyi Sebestyén bíró f. 1891. január 27^{én} Kapuvár városházához bement, és ott Mádly József jegyzőtől a Gartha községre nézve ez ügyben hozott sérelmes határozat kiadását kérte, – melyet okvetlen úgy is kézbesíteni kellett volna, ez hivatalos kötelességét megszegve, nem csak az írásbani kiadást, hanem még a betekintést is megtagadta, holott bármely hatóságnál, illetőleg hatósági kezelő közegnél mindenkinek joga van és kell is lenni az ellene hozott határozatot írásba kivenni, – illetve ezt és az erre vonatkozó iratokat betekinteni.

Kapuvár község képviselő testülete a neheztelt s általában ily nemű határozatnak önérdékében és hasznárai egyoldalul hozatalára nem illetékes és jogosult, és pedig annál kevésbé; mert az 1886. évi XXII. A községekre vonatkozó törv. cikk azt ilyesmire nem jogosítja fel, mert ezen t. cz. 22. §-a a) pontja még a piaci vásári rendőrség kezelésére is csak a rendezett tanácsú városokat jogosítja fel; ily rendőrséggel pedig Kapuvár nem bír.

³² Nem a ma használt Keleti sor nevű utcára utal, hanem az egykori főút, a mai Kossuth utca keleti oldalára.

³³ szintén

³⁴ Passualis levél: útlevél, melyet a vámoknál hiteles dokumentumként fogadtak el annak bizonyítására, hogy az illető mentességekkel rendelkezik.

Ezekhez képest Gartha község s ennek lakosai nevében és érdekében mind annak előljárái kérjük ezen fellebezésünket és 1-5. alatti mellékleteinket a Tekintetes Sopron megye köztörvényhatóságához felterjeszteni, annak pedig esedezünk: méltóztassék a nevezett képviselő testületi határozatot mielőbb megsemmisíteni; mert a f. 1891. évi január 26^{án} megtartott országos vásár alkalmával már a Kapuvári vásári helypénzsedők és a vásárra menő garthaiak között surlodás és viszálykodás merült fel. – hogy ezen abnormis helyzetnek mielőbb vége vethessék.

Tisztelettel:

Hegyi Sebestyén bíró

Németh József öregeküdt

Nagy János esküdt

Kiss István esküdt

Garta község a panaszban egyrészt az információáramlás anomáliát, a tájékoztatás hiányát rója fel Kapuvárnak, és ezt már önmagában törvénytelennek nevezte. Jogtalanak tartotta továbbá a vásári helypénz kivetését azért is, mert noha 1890-ben az Esterházy-uradalom eladta a vásártartási jogot Kapuvárnak, ezt a döntést azonban még nem hagyták jóvá. Erről a gartai előljárásság a szöveg állítása szerint nem is hivatalos csatornák útján szerzett tudomást, így ismét az információhiányra panaszkodik a község. Később azonban Garta igen jól értesültnek mutatkozik Kapuvár költségvetési viszonyairól, arról, hogy az gazdaságilag mit engedhet meg magának és mit nem. Garta szerint a vásártartási jog tulajdonviszonyainak megváltozásával Kapuvár nem vált jogosulttá arra, hogy semmibe vegye az ősi kiváltságokat. Rendkívül beszédes az az argumentáció, miszerint a szűk határu Garta azért sem kötelezhető helypénz fizetésére, mert kapuvári területeken is vannak földjei, így kétszeres adóztatás alá kerülne. Ez az érv a kapuvári testület azon állítását igyekszik megtorpedózni, hogy Gartának különállása miatt kell fizetnie. Amint Kapuvár esetében is láthattuk, a hagyományos érvkézletek felcserélődtek. Miközben Kapuvár utóbb a települések egyesítését az összetartozással indokolta, addig a vásárpénz kapcsán a különállás mellett kardoskodott. Ezzel szemben Garta előszeretettel hangsúlyozta önállóságát, most viszont a kapuvári határban lévő földjeik okán arra hivatkoztak, hogy ők nem idegenek. Vagyis a gartai község ezzel közvetett módon lényegében azt fogalmazza meg, hogy Garta és Kapuvár egybetartozik.

A felmerülő sérelmek – a hatalmi önkényeskedés, a kiváltságok semmibe vétele, a kétszeres adóztatás, a tájékoztatás hiánya, közérdekű információk visszatartása – az egymással szembeni bizalmatlanságot növelték. Az irat arra is rávilágít, hogy a viszály nem maradt meg a helyi elitek szintjén, leszivárgott a mindennapokba is, a helypénzsedők és a gartai piaci kofák között összetűzések támadtak. Minthogy a gartaiak mentességükre hivatkozva a fizetést megtagadták, az 1891. május 3-án tartott kapuvári képviselő-testületi ülésen ismét napirendre került a téma.³⁵ Az alispán azt a kérdést intézte Kapuvár köz-

³⁵ R, 1891. május 10.

séghez, hogy mi okból hozta a határozatot, amely Gartát is fizetésre kötelezte. A válasz az volt, hogy Garta éppúgy „idegen” település, mint más község, ezért az ottani lakosok sem bújhatnak ki a díjfizetés alól. A helyi sajtó folyamatosan a felszínen tartotta vásári helypénz ügyét, mely csak 1895-ben jutott nyugvópontra.³⁶ Miután ugyanis a gartaiak megtagadták a fizetést, a kérdés a vármegyei hatóság elé került, amely Kapuvárnak adott igazat. Ezt azonban Garta község ismét megfellebbezte, így a kereskedelmi miniszter, Dániel Ernő asztalára került az ügy, aki az eddigi döntéseket felülbírálvá a korábbi gyakorlatot hagyta érvényben, vagyis a gartaiak helypénzmentessége megmaradt Kapuváron.

A másik problémakör, amely Garta régóta élvezett privilégiumát érintette, a vámmentesség volt. Jogukat, hogy a kapuváriakhoz hasonlóan a vámnál fizetésmentes átkelési lehetőséget kaptak, szintén a 19. század utolsó évtizedében kezdte kétségbe vonni Kapuvár. A kapuvári vám legalább a 16. századtól fogva ugyanazon a helyen állt, ahol megszüntetéséig, a település nyugati, Vitnyéd felőli oldalán, azon országút mentén, melyet a manapság is stílszerűen Vám-érnek nevezett patak keresztel. 1890. október 26-án a kapuvári képviselő-testületi ülés arról döntött, a gartai lakosoktól is hídvámot kérnek.³⁷ Ehhez a jogalapot az 1890. évi I. törvény – más néven útdó törvény – 21. paragrafusa szolgáltatta, mely a fenntartáshoz szükséges hozzájárulásról intézkedett. A gartaiak emlékeztek arra, hogy privilégiumaik alapján nemcsak a szomszédos községekben, hanem Sopron megye egész területén, a szabad királyi városokban is szabadon, vámfizetés nélkül közlekedhetnek. Külön kiemelték, hogy a gartai gazdáknak a vitnyédi határban is vannak földjeik, ahová csakis a kapuvári országúton keresztül juthatnak el, a vámszedés viszont ellehetetlenítené a földek megművelését. Végül itt is a korábbi szokás maradt érvényben.

A vámszedés témája végleg akkor kerülhetett le a napirendről, amikor megszüntették az útvámot, a kapuvári vámház épületét pedig a második világháborúban keletkezett sérülések miatt 1945 után bontották le.

Garta lerontja Kapuvár nimbuszát

Az 1910-es évektől kezdődően egyre gyakrabban találkozunk azokkal az érvekkel a kapuvári sajtó és a szélesebb közvélemény körében, hogy Garta hátráltatja Kapuvár fejlődését, rossz színben tünteti fel a nagyközséget. Ezt a negatív megítélést elsősorban arra vonatkoztatták, hogy Garta infrastrukturális színvonalában messze elmaradt Kapuvártól. Minthogy azonban a két település egybeépült, Kapuvár vasútállomása pedig Gartán található, a Gartáról kialakult rosszalló vélemény egyúttal Kapuvár hírnevének is árt. A negatív hangok a gartai képviselő-testületre és az eljáróságra is vonatkoztak, azok tevékenységét passzívnak, tétlennek és nehézkesnek találták.

Mint a fenti példák bőségesen szemléltetik, Garta érzékenyen reagált azokra a negatív változásokra, melyek a község mindennapjait érintették. Az új postaépület terve

---

³⁶ R, 1895. április 5.

³⁷ R, 1890. november 1.

tovább bővítette a nézeteltérések körét. A kapuvári postaépület szimbolikus helyen, az egykori Lakatos köz átellenében, pontosan Kapuvár és Garta határán helyezkedett el. A rendkívül impozáns épületet 1903-ban építették, mégis Kapuvár azt tervezte, hogy reprezentatívabb palotában helyezze el a helyi postahivatalt. 1914 áprilisában vita alakult ki a posta helye körül, melynek előzménye az volt, hogy Spiegel Ignác kereskedő 1914-ben megvásárolt egy Fő téri frekventált helyen álló földszintes házat, ahol új emeletes palota építését határozta el.³⁸ Az újonnan építendő épület hírére a kapuvári postamester, Mesterházy Zsigmond (akit Szamuely Tibor rögtönítélő bírósága az 1919-es kapuvári ellenforradalom idején végez majd ki), a postát a két település határáról Kapuvár központjába akarta áthelyezni.³⁹ A sarki épület (melyet ma is Spiegel-háznak, vagy „Spiglinek” neveznek) Kapuvár talán legértékesebb ingatlana, ahol korábban, mielőtt eladták volna új tulajdonosának, községháza létesítése is szóba került. A gartaiak zúgolódtak Mesterházy ötlete miatt, mivel ha a városközpontba költöztetnék a hivatalt, nekik sokkal messzebb kellene gyalogolniuk. Az elképzelés végül hamvába holt, és a posta ma is ott áll eredeti helyén, szimbolikusán egyensúlyozva az egykori két település között.

A Garta község közönyéről szóló okfejtések egyik állandó gyúanyagát az országút állapotának minősége szolgáltatta. A *Rábaközi Közlöny* 1911-ben arra panaszkodott, hogy miközben Kapuvár község lépéseket tett a győr-soproni országút településen belüli szakaszának kövezésére, addig a gartai képviselő-testület mozdulatlanságba dermedt.⁴⁰ A cikk címe, a *Kapuvár-Garta* a vasútállomás homlokzatán elhelyezett tábla feliratát vette kölcsön (a Győr és Sopron közötti vasútvonalnak Kapuváron nem, csak Gartán volt megállója), de ezzel egyúttal előre is vetítette a két település egyesítésének kérdését. Az úthoz való gartai hozzáállás kérdését így az utcavilágítás és a közös vasútállomás helyzetével kövacsolta össze. Az újságíró aláhúzta, hogy bár az állomás jogilag Garta területén található, de Kapuvárt is reprezentálja, így utóbbi számára nem közömbös, milyen út vezet oda, és milyen körülmények fogadják az utast az állomáson. A cikk szerint kiáltó fejlettségi különbség tapasztalható Kapuvár és Garta között, *„Így nyomja Garta Kapuvárt etikai szempontból”,* és az utas *„első impressziója máris kedvezőtlen Kapuvárra nézve”.* Megjegyzendő, hogy az állomás területe eredetileg Babóthoz tartozott. Területcserével oldották meg, hogy ne legyen már az a furcsa helyzet, hogy Garta vasútállomása Babóton van.

Kapuvár szempontjából szemlélte a helyi sajtó a főút megvilágításának gartai gondjait is. Szintén 1911-ben az újság hasábjain azt nehezményezték, hogy egyszerű lustaságból még a már kiépült világítást sem alkalmazza Garta, ami Kapuvárt hozza kellemetlen helyzetbe.⁴¹ Így fogalmaztak: *„Ezekkel szemben igazán el lehet vár[n]i a községtől annyi gavallérságot, hogy ha már a saját lakói kedvéért nem is, de az állomásról közlekedő kapuváriak*

³⁸ RK, 1914. március 26.

³⁹ RK, 1914. április 5. Mesterházy 1919-es szerepéhez lásd: Dr. Nagy Károly: A kapuvári ellenforradalom. Zalaegerszeg, 1929. 68, 70.

⁴⁰ RK, 1911. november 12.

⁴¹ RK, 1911. október 8.

kedvéért az utcai lámpásait meggyújtassa”. A helyzet rendezésének kérdése a gartai állóvízben olyannyira nem mozdult előre három év múltán sem, hogy a vasúttársaság egyenesen beszüntette az állomáson a világítást, mert takarékoságból Garta község sem volt hajlandó esténként a lámpákat felgyújtani. A *Sopronvármegye* nevű újság optikai metaforákkal operáló, *Több világosságot! A legsötétebb – Garta* című írásában azon kesergett, hogy hiába teszik szóvá a problémákat a sajtón keresztül, a községi vezetés ezekről a kifogásokról tudomást sem vesz: „A rossz világítás miatt már sokszor megróttuk a gartai előülöket, de eredmény nélkül”.⁴² A cikk megemlíti, hogy Garta infrastruktúrájának borzalmas állapota immár tréfák közkedvelt céltáblájává vált, majd keserű reflexiót fűz a község tétlenségéhez: „Garta község magától nem csinál semmit. Az mindenre parancsot vár. Helyénvaló dolog volna, ha a szolgabírótság érélyesen ráparancsolna Garta község bírójára”.

Látható, hogy Garta főútjának, világításának állapota elválaszthatatlanul összefonódott a nagyközönség Kapuvárról kialakított képével. A szomszédos település közönyösnek értelmezett magatartása pedig megérlelte azt a gondolatot, hogy a helyzetet csakis a két település egyesítésével, az álmos Garta önállóságának megszüntetésével lehetséges orvosolni.

Garta és Kapuvár polgárai, egyesüljetek!

A két település egyesülését célzó mozgalom különösen az 1910-es évek elején kapott lendületet, és egyik kezdeményezői a *Rábaközi Közlöny* és a *Sopronvármegye* című újságok voltak, ami mutatja a közélet alulról való befolyásának szándékát, a társadalmi nyilvánosság szerkezetének modernkori átalakulását.

Az egyesítési programot megalapozó helyi sajtó nem annyira településföldrajzi, mint inkább gazdasági és morális érveket működtetett. Nem – vagy nem elsősorban – arra hivatkozott, hogy a két település összeépült, hanem arra, hogy Garta elmaradottsága csakis Kapuvárhoz csatolása révén változtatható meg. Ez az érvrendszer világosan kiteszik a *Rábaközi Közlöny* egyik 1911-es újságcikkéből, melynek alaptézise szerint Garta fejlődése egyértelműen megrekedt.⁴³ A cikk ellentéppárokkal dolgozik: Kapuváron van villanyvilágítás, Gartán csak petróleumvilágítás, és az is csak időnként működik; a főút kövezése Kapuváron a közeljövőben várható, Gartán elmarad; Kapuváron korszerű iskolák működnek, Gartán „160 gyermek szorong egy szűk oduban, világcsuffjára a magyar kulturának”. Az igazsághoz ugyanakkor hozzátartozik, hogy Garta ebben az időszakban jelentős erőfeszítéseket tett infrastrukturális állapotának javítása érdekében, 1907-ben új templomot építettek, 1911-re elkészült az ártézi kút, 1913-ban új iskolát építettek, ami jelzi, hogy Garta megkezdte a felzárkózást.⁴⁴ Mindazonáltal az elmaradottság arra késztette az újságírókat, hogy egyértelműen a gartai önállóság megszüntetése mellett kar-

⁴² Sopronvármegye (= Svm), 1914. november 26.

⁴³ RK, 1911. november 12.

⁴⁴ Az infrastrukturális modernizációról máshol részletesebben írtam: *Gerencsér Péter: A századfordulós Garta a helyi sajtó tükrében. Kézirat. (Megjelenés alatt)*

doskodjon. Így fogalmazott: „Ezen a közösségen változtatni nem lehet, tehát Kapuvár nagyközségnek más utat kell keresnie, hogy védekezhessen mindama kellemetlen hátrányoktól, melyeket Garta hárit reá. Egyetlen ilyen mód, hogy a lehető legkomolyabban kell foglalkozni a két község egyesítésének problémájával”. A publicisztika szerint a fúzió Gartának is előnyére válna, mivel nem lenne pótdadó, a külön adminisztrációs költségek megszűnnének, vagyis a helyi önkormányzatiság olcsóbban tudna működni.

Hogy az egyesítés gondolata valóban erősen foglalkoztatta a helyi zurnalisztákat, és hogy a fenti vélemény nem volt egyedi, azt alátámasztja, hogy 1911. október és november hónapban folyamatosan napirenden tartották a kérdést. A *Rábaközi Közlöny* valóságos propagandatevékenységet fejtett ki az egyesítés érdekében, 1911 októberében például az utcavilágítás hiányosságai és a község passzivitása folytán lényegében megfenyegette Gartát: „Azonban ha Garta község így folytatja szűkmarkúságát, megérlelik ama ideát, hogy a községet Kapuvárhoz kell csatolni közigazgatásilag is, hogy az egyforma előnyökért egyforma terheket is viseljen. Igen tévednek ám a községi vezető emberek, ha azt hiszik, hogy ellenállásukon megtörik egy ilyen szükségesnek mutakozó terv megvalósítása”.⁴⁵ A sajtónak természetesen önmagában nem volt mandátuma arra, hogy az egyesítést megvalósítsa, abban azonban központi szerepet játszhatott, hogy befolyásolja az olvasóközönséget, és a közvélemény álláspontját az általa helyesnek vélt megoldás irányába terelje.

A hangulat megváltozását érzékelhette a gartai előljáráóság is, mert nem sokkal ezután az újság hasábjain reagáltak a leírtakra.⁴⁶ A gartai vezetőség egy meg nem nevezett tagja védekező álláspontot foglalt el, és azt próbálta bizonygatni, hogy a község fejlődése Kapuvár miatt is akadozik. Elismeri ugyan a villanyvilágítás anomáliát és a főút kövezésének hiányából fakadó problémákat, ám a felelősséget megosztva azt állítja, hogy a közös ügyekre közös pénz és együttműködés szükséges. Nem reflektál arra, hogy ezzel saját akarata ellen dolgozva az egyesítés mellett foglal állást, és éppen maga ássa alá Garta önállóságának létjogosultságát. „Kapuvár részéről azonban a közös együttműködésre törekvő vágyat soha nem tapasztaltuk” – háritja el magától a felelősséget. A gartai vezető offenzívába vált, amikor azt állítja, hogy a kapuvári világítást Gartát mellőzve oldották meg, és a Kapuvár-Gartha Utcavilágító Egylet vagyontól önhatalmúlag csak Kapuvár érdekét szem előtt tartva használták fel: „Határozottan állítom, hogy ha megkeresnek bennünket abban az időben, amikor a kapuvári villanyvilágítást létesítették, akkor ma már Gartán is végig huzódnának a villany drótok”. Hasonló módon Kapuvárra tolja a felelősséget az elmaradt útrekonstrukció kapcsán is: „Nem lehet tehát csodálkozni, ha a mi községünk teljesen magára hagyatva nem tud lépést tartani a minden oldalról agyon támogatott Kapuvárral”. Gartát tehát egyfajta áldozatként állítja be, és a fejlesztések elmaradását anyagi okokkal magyarázza: „A község és polgárainak anyagi ereje tehát a végsőkig igénybe van véve, ezért nem gondolhatunk egyelőre nagyobb beruházásokra”.

⁴⁵ RK, 1911. október 8.

⁴⁶ RK, 1911. november 16.

Úgy tűnik azonban, hogy a gartaiak részéről kevéssé volt sikeres ez az írásbeli hadművelet, amely szerint a falu önhibáján kívül és a körülményekből adódóan maradt le Kapuvártól a fejlődésben. A lap propagandája kezdett célba érni, és immár a vezető elit tagjai is kezdték magukévá tenni az egyesítés szükségességének gondolatát. A *Rábaközi Közlöny* 1913-ban írta: „komoly, közéleti férfiak mind erősebben foglalkoznak a kérdéssel s legközelebb már konkrét és részletesen kidolgozott indítványok fognak a két község képviselő-testülete elé kerülni az egyesítés érdekében”.⁴⁷ A lap szemmel láthatóan támogatta a fúziót, és megismételte azt a már 1911-ben hangoztatott érvet, hogy az adminisztrációs kiadások a közös önkormányzati szervvel csökkennének. Másrészt a települések súlypontjának áthelyeződését is gazdasági indokokkal kapcsolta össze: „Kapuvár központja az egyesítés után közelebb tolódik a vasúti állomáshoz, ami a Kossuth Lajos utcai házakban és Garta főutcájának házaiban fog nagy értékelkedést jelenteni”.

1914. június 28-án – pontosan a Habsburg-trónörökös ellen elkövetett sikeres merénylet napján – az újság ismét Kapuvár és Garta egyesülésével foglalkozott.⁴⁸ Ezt követően azonban az egyesítés programja időlegesen lekerült a napirendről, nyilvánvalóan az első világháború kitörése volt a körülötte lévő viszonylagos csendnek az elsődlegesen oka. A háború és a forradalmak után azonban az addig lefojtott vita ismét felszínre tört, és további indítékokkal gazdagodott, új stádiumba lépett.

Az egyesítés kérdésében az okok boncolgatása, a bűnbakkeresés, valamint az előnyök és a hátrányok mérlegelése helyett most már egyértelműen a cselekvésé lett a főszerep. Gartát és Kapuvárt a belügyminiszter a 221.220/1922. számú rendeletével 1922-ben egyesítették, ami 1923. március 7-én lépett hatályba.⁴⁹ A fentiekben igazoltam, hogy a Garta és Kapuvár fúziójára irányuló szándék hosszú múltra tekinthet vissza, az 1922-es döntéshozatal gyorsasága mégis némileg váratlan. Mi magyarázza, hogy az egyesülés gondolatát az első világháború után ilyen hamar átültették a gyakorlatba?

Kézenfekvő volna ezt a döntést Garta gazdasági elmaradottságával és az impotenciával vádolt községi vezetés hozzáállásával magyarázni. Az egyesítés kérdése azonban burkolt módon új indokokkal bővült, és megyei, illetve országos kontextusba ágyazódott. Ez a tágabb történeti összefüggés Sopron város helyzetéhez kapcsolódik. Miután a frissen megalakult Ausztria bejelentette igényét Nyugat-Magyarország többségében németek lakta területeire, ezt pedig a Versailles környékén kötött két békeszerződés (előbb az osztrák, majd a magyar) helyben hagyta, Magyarország elvesztette Sopron városát, és ezzel együtt Sopron vármegye székhelyét.⁵⁰ Ezért új megyeszékhelyet kellett keresni,

⁴⁷ RK, 1913. január 16.

⁴⁸ RK, 1914. június 28.

⁴⁹ Belügyi Közlöny (= BK), 13. (1923) 417.

⁵⁰ A kérdés összefoglalásához lásd: *Ormos Mária*: Civitas fidelissima. Népszavazás Sopronban 1921. Győr, 1990.; „Magyarok maradtunk” 1921–1996. Konferencia a soproni népszavazásról. Sopron, 1996. december 12. szerk. *Turbuly Éva*. Sopron, 1997.; Részint Kapuvár szerepére: *Békés Márton*: A fegyveres revízió útja Nyugat-Magyarországon. Szabó József százados, felkelőparancsnok válogatott iratai elé. *Vasi Szemle*, 61. (2007) 405–428.

amit a megyében értelemszerűen a nagyobb, gazdagabb történelmi múlttal rendelkező települések tölthettek volna be. Ilyen városból a megyében kettő volt, mindkettő a duális központú Rábaközben: Csorna és Kapuvár. Utóbbira azért eshetett volna a választás, mert a megcsonkított megye közepén feküdt, de a hivatalok elhelyezése számára itt nem volt elegendő épület.⁵¹ Kapuváron ebben az időszakban érezhetően megindult az urbanizációs-gazdasági fejlődés, utakat köveztek le, járdákat építettek, korszerűsítették a közvilágítást, ipartelep létesítését vették tervbe (1924-ben létre is jött a húsüzem), új városrészt alapítottak az akkoriban többnyire Új-Kapuvárnak nevezett Házhelyben. Ebbe a sorba illeszkedett Garta szerepe, melynek északi szomszédjával történő egyesítésére azért is égetően szükség volt, hogy Kapuvár – ilyenformán megnövelt népességszámával – méltó székhelye lehessen „Sopron” vármegyének. Meglátásom szerint tehát a fúzióknak az volt a katalizátora, de nem kizárólagos oka, hogy Kapuvár Sopron (ideiglenes) elvesztésével potenciális megyeszékhelyként jött szóba.⁵² Következésképpen tehát Kapuvárnak Csornával rivalizálva elsősorban a megyeszékhelyi rang és – ennek primer feltételeként – a városiasodás szempontjából volt szüksége Gartára. Ez az értelmezés eltér azoktól a magyarázatoktól, melyek az egyesülés okát kizárólagosan a községek összeépülésében látják.⁵³

Kapuvár 1921 augusztusától a nyugat-magyarországi felkelés következtében decemberben megtartott soproni népszavazásig átmenetileg ténylegesen is (megosztott) megyeszékhellyé vált,⁵⁴ minthogy azonban Sopron mégis Magyarországhoz került, a megyeközpont Kapuvárra történő áthelyezésére végül nem került sor. Ez idő alatt azonban olyan folyamatok indultak be, melyek visszafordíthatatlanná tették Kapuvár és Garta fúzióját, amely minden bizonnyal a magyarországi területmódosítás ösztönző hatása nélkül is megvalósult volna. Minthogy a szűk határu Garta az évszázados telekaprozódás következtében rendkívül zsúfolt településsé vált, ami kialakította a falu megkülönböztető településképi sajátosságát, a közös udvart, a lakásproblémákat és a szociális feszültségeket Kapuvár eredetileg Új-Kapuvárnak nevezett Házhely nevű városrésze megalapításával igyekeztek enyhíteni.⁵⁵ Az összeolvadást tehát az is motiválta, hogy a Házhelyben számos

⁵¹ Az egyik fővárosi tudósítás így érzékelteti a helyzetet: „A megye költözni fog, de hová? Sopronmegye hét járásából csak három maradt meg magyar kézen. Ezekben a legnagyobb hely *Csorna*, mintegy nyolcezer lakossal, aztán *Kapuvár* haterzerrel. De egyikben sincs elég helyiség, úgy hogy meg kell osztani a hivatalokat”. Budapesti Hirlap, 178. (1921).

⁵² Ez az intenzív városfejlesztési törekvés még egyszer megismétlődött Kapuvár történetében, még hozzá a hatvanas években. Ekkor ugyanis számos és sokrétű infrastrukturális és kulturális fejlesztés történt a nagyközségben (útépítés, új lakótelep, művelődési ház, múzeumalapítás, áruházipépítések, modern önkiszolgáló ABC stb.), ami kétségtelenné teszi, hogy ezekkel a modernizációs törekvésekkel éveken át azt készítették elő, hogy Kapuvár újra elnyerje a városi rangot, ami aztán 1969-ben meg is történt.

⁵³ Például: *Horváth Terézia*: Kapuvár népviselete. Bp., 1972. 5.

⁵⁴ *Gévy-Wolff Lajos*: Emlékezés Kapuvárra, a vármegye székhelyére. In: Kapuvár multja, jelene, jövője. szerk. *Vámos Ferenc – Radnóti István*. Bp., 1928. 7. Kapuvárra – társhivatalaival együtt – az alispáni hivatalt költöztették végül. Lásd: *Fogarassy László*: A nyugat-magyarországi kérdés diplomáciai története. I. rész. Soproni Szemle 36. (1982). 19.

⁵⁵ *Novits László*: Képek Kapuvár-Házhely történetéből. Kapuvár, 2008. 18, 54.

egykori gartai kapott építési telket, és Új-Kapuvár megalapítása mindenekelőtt Garta népességének vált előnyére.

Az 1923-ban ideiglenesen Kapuvár néven létrejött fúzió tehát megszüntette Garta kezdettől fogva fennálló önállóságát. Tekintettel arra, hogy a nagyobb településekhez hozzácsatolt falvak általában érzékenyen reagálnak nevük elvesztésére, mivel azt identitásuk elvesztéseként értelmezik, az ideiglenes nevet csak négy év múlva változtatták állandóvá, amikor a belügyminiszter 59.271/1927. számú rendeletével 1927. november 8-tól az egyesített település neve egyszerűen Kapuvár lett.⁵⁶

A *Sopronvármegye* 1923. március 20-án *Kapuvárt egyesítették Gartával* címmel közölte tudósítását.⁵⁷ Beszámolt arról, hogy Garta mindent elkövetett az egyesülés ellen, amellyel szemben vétőt emelt. Az újságcikk szerint Garta Kapuvár fejlődésének legnagyobb kerékkötője volt, és a szöveg a már hagyományosan alkalmazott érvrendszert működtette (villanyvilágítás, útfejlesztés, vasútállomás). Gúnyosan Garta szájába adta, hogy a falu megelégszik a sáros úttal és a kivilágítatlan utcával. Végezetül pedig élesen szembeállította a két település fejlettségének állapotát, Kapuvárt modernnek, Gartát pedig elmaradottnak nevezte, ahol megállt az idő. Érzékletes metaforával a két település viszonyát olyan stílusötvetzként értelmezte, ahol egyszerre van jelen a szalonkabát és a cilinder (Kapuvár), illetve a rojtos gatyka és a sarkantyús csizma (Garta).

Garta passzív rezisztenciája az egyesítés után

Gartának az elvesztett önállóság utáni magatartása leginkább a sértődöttséggel és az ebből fakadó passzív ellenállással jellemezhető. Nem volt hajlandó részt venni a Kapuvárral való közös munkában, és hallgatásával tiltakozott az akarata ellenére véghezvitt egyesítés ellen. Az intézkedések szándékos akadályoztatása, a döntéshozó fórumok bojkottálása elmérgesítette a település két részének viszonyát, és ez időnként Kapuváron is előhívta azokat a hangokat, melyek megkérdőjelezték a fúzió előnyös voltát.

Ennek egyik bizonyítéka a *Sopronvármegye* 1924-es cikke, amely a sokatmondó *Már Kapuvár sem óhajtja az egyesülést* [sic!] *Gartával* címmel jelent meg.⁵⁸ Az újságcikk számvetést készített az egyesülés óta eltelt időszakról, melyet úgy írt le, mint amit a feszültségek oldódása helyett viszályok tarkítottak. „*Ez az egy év harcban és küzdelemben telt el, amely harc még ma sem ért véget és nem tudja megmondani senki sem, mikor fejeződik be*” – szól a baljósító nyitány. Az újság Garta nézőpontjáról a falu meg nem nevezett utolsó bírójától igyekezett informálódni, akiről más forrásból tudható, hogy Szakács Istvánnak hívták,⁵⁹ a volt községi bírót azonban nem érték el. A megszólaltatott Vámos Ferenc kapuvári főjegyző Garta ellenállását kifogásolta, és azt tette szóvá, hogy Garta nem hajlandó

⁵⁶ BK, 50. (1927) 1309.

⁵⁷ Svm, 1923. március 20.

⁵⁸ Svm, 1924. december 23.

⁵⁹ Bővebben lásd: *Szakács István*: „Ha visszanézek...” Képek Garta 20. század eleji népéletéből. (Szerkesztette és bevezetővel ellátta: Csizsár Attila) Gartáért Alapítvány, Kapuvár, 2009.

részt venni a kapuvári képviselő-testületi ülésen, így nélküle döntenek Gartáról. Sőt, a második megválasztott gartai képviselő-testületi tag eddig még a képviselői esküt sem volt hajlandó letenni, így ő enélkül be sem tölthette tisztségét. Vámos példaként említette, hogy a templomnál transzformátorházat kívántak kialakítani, mivel azonban Garta nem vesz részt a döntéshozatalban, az ügy vakvágányra futott. A legutóbbi kapuvári képviselő-testületi ülésről szólva azt panaszolta el, hogy az ellenállás miatt már Kapuvár is azon töpreng, hogy jó döntést hozott-e az egyesülés támogatásával, noha a gartaiak és a kapuváriak magánemberként jó viszonyt ápolnak egymással. *„De hivatalos minőségben kapuvári elöljáró nem megy ki Gartára. A végrehajtót tűrik, de elöljárót nem. Ami az én személyemet illeti, engem is szívelelnék. Ügyes-bajos dolgaikkal hozzám fordulnak. De a kapuvári bíróhoz soha. A gartaiak rendszeresen fizetik az adójukat, nem megyek ki Gartára”* – nyilatkozta. Ez az interjú fényt vet egyfelől arra, hogy a gartaiak megkerülték a hivatalos kommunikációs csatornákat, másfelől arra, hogyan bojkottálták a kapuvári szervek működtetésében való részvételt.

Említést tett továbbá a kapuvári főjegyző arról, hogy a gartaiaknak nincsen pótadója, mégis az *„egyesítés ügye nagyon el van már mérgesítve. Aszfaltunk lenne már régen egészen az állomásig, ha közbe nem jön az egyesítés. Mert kérem valószínűleg az egyesítés korán jött, előkészületlenül. Helyesebb lett volna előbb a közös ügyeket tárgyalni, amely tárgyalásokon Garta és Kapuvár mint egyenrangú és egyenlő jogú felek vettek volna részt”*.⁶⁰ Álláspontja szerint Garta azért passzív a képviselőtestületben, mert lakosságszámának arányánál fogva már eleve kisebbségben van a helyi közgyűlésben. Arra a csapdahelyzetre is kitér, miszerint Kapuvár azért nem nyúlhat keményebb eszközökhöz, mert ezzel csak fokozná az ellentéteket, ami a település(rész)t még inkább elidegenítené. Vámos szavaival szólva: *„Erélyesen fellépni a kapuvári elöljárók nem akarnak, mert Garta és Kapuvár ismeri egymás világát és egymás eszközeit. Megyebiztost ide küldeni és diktatórikus uton elintézni az ügyet? Nem, nem ajánlom szerkesztő ur, Gartában sok a virtus.”* Utóbbival arra utalt, hogy a gartaiak előszeretettel használták bicskáikat radikális konfliktuskezelő eszközként. Az újságcikk végül a hagyományos ellentétpárt melegítette fel, és kétséget sem hagyott afelől, hogy milyen álláspontot vall magáénak: *„Kapuváron keresztül vissza felé tértünk, az állomás felé. Garta locs-pocsos sárban és sötétségben feküdt, hogy az ember azt se tudná, ki ütötte képen”*.

A gartai „dackorszak” az évek múltával is alig látszott enyhülni, és a Sopronvármegye 1925-ben ismét éles szembeállítással jellemezte a kapcsolatot, de most ironikusan megfordította a viszonyt: *A boldog Garta és a boldogtalan Kapuvár viszálya*.⁶¹ A Vámos Ferenc által megfogalmazott vádakra reagálva a volt gartai elöljáróság részéről 1924. december 29-én Szaradics Géza, Szakács István, Göndöcs József és Pászli István küldtek levelet az újságnak. A levélben a békétlenség okait az ő nézőpontjukból vázolták fel: *„De azért sem lehet békés megoldásra szorítani, mert a békés megegyezés útját elzárta a kezdet kezdetén Kapuvárott tartott képv. testületi gyűlésen Vámos főjegyző urnak azon kijelentése, hogy*

⁶⁰ Uo.

⁶¹ Svm, 1925. január 6.

ha gazdaságilag is nem akarjuk az egyesítést Kapuvárral, akkor Isten velük”. A villanyvilágítás ügyére azt válaszolták, hogy annak elmaradása a szolgáltatóval, a Berg-malommal való tárgyalások miatt fulladt kudarcba. Vámos Ferenc pótadóra vonatkozó kijelentésére pedig azt felelték, hogy az azért nincsen, mert bevételeik túlszárnyalják a kiadásait, ugyanakkor a község széles kereskedő és iparos rétege sok adót fizet be a kasszába. A szerkesztőség burkolt állásfoglalása kapcsán levelük befejezéseképpen sértődötten megjegyezték: „Ami az egész dolognak a végét illeti, nagyon könnyű a megoldás, adják vissza mindkét községnek önrendelkezési jogát és meg fogja látni a t. hatóság, milyen szépen fog fejlődni a locspocsos Garta”.

Néhány hónappal később már arról cikkezett a helyi sajtó, hogy a valódi egyesítés nem sikerült. A vármegye és a község minden szigora sem tudta egyesíteni Kapuvárral Gartát – így a cikk címe.⁶² Ez az írás azért is tanulságos, mert összefoglalja a közelmúltbeli összeolvadás során felmerült legfontosabb problémákat és indokokat. Az újság célozgatott arra, hogy az egyesítés szándéka az volt, hogy a Gartával megnövelt Kapuvárt tízezer lélekszámú településsé duzzasszák, ami a megcsonkított és központját elvesztett Sopron vármegye miatt volt szükséges. Kapuváron örültek a fúzió hírének, míg Gartán elutasításban volt része. Garta a múltra hivatkozva kérte, hogy „ősi önállóságától ne fosszák meg az Árpád-kori (sic!) községet”. A vármegye hatósága azonban ennek ellenére a fúzió mellett határozott, amihez a belügyminisztérium rendeletben járult hozzá. Az újság a gartaiak mostani helyzetét lázadónak tartotta, és függetlenségi harchoz hasonlította. Felidézte, hogy Ghiczey Ödön, a kapuvári járás főszolgabírója oszlatta föl a gartai előljáróságot, majd a községházára hívta a lakosságot, hogy válasszanak maguk közül két tagot a kapuvári képviselő-testületbe. Erre azonban egyetlen gartai sem volt hajlandó, inkább megmaka-csolták magukat. Ezért aztán a főszolgabíró maga vette kezébe az ügyet, és tagnak önhatalmúlag Szakács Istvánt, a volt gartai bírót jelölte ki, aki egyúttal a megyegyűlésnek is tagja volt, mellé pedig második tagnak Biringer Endrét jelölte ki. Ők azonban tudomást sem vettek erről, és bojkottálták a gyűléseket.

Ám nemcsak a volt gartai hivatalos szervek, hanem Gartáról a mezei közvélemény sem volt hajlandó tudomásul venni azt, hogy a fejük fölött döntöttek, és informálisan továbbra is a volt gartai előljárókat ismerték el vezetőjüknek. A gartaiak a Sopronvármegye szerint öntudatos módon a következő álláspontra helyezkedtek: „Hogy mit mond az egyesítés, azzal mi nem törődünk. A mi ügyeinkben a régi előljáróság határoz, nekünk a mi régi bíránk parancsol”.⁶³ A valódi egyesítéstől való „nagy félelem” és az önállósághoz való ragaszkodás folytán a publicista megjegyezte: „A legbüszkébb lovag se volt annyira féltékeny neve becsületére, mint Garta az önállóság látszatára”.

A képviselő-testületben való részvétel elutasítása mellett az ellenállás másik forró pontja a gartai nagyvendéglő volt, amelyet akkoriban Salamon Károly üzemeltetett. A gartai kocsmá kérdése azért is kardinális az egyesítés utáni viszony történetében, mert a

⁶² Svm, 1925. április 12.

⁶³ Uo.

passzív ellenállástól a közösségépítés informális csatornáin át az utólagos kompenzációig különféle attitűdökre és taktikákra mutat rá, és a nagykovácsma kérdése egyúttal fordulópontot is hozott Garta és Kapuvár hivatalos kapcsolatában.

Amikor Salamon Károly vendéglőjében 1925 nyarán katonazenével egybekötött bált tartottak, azon kapuváriak is szép számmal megjelentek. A *Sopronvármegye* korábbi pesszimizmusát feladva ebben a kocsmai táncmulatságban szimbolikus aktust látott, benne a két település együttélését ünnepelte. *„Itt a fehér asztalok mellett szépen, barátságosan megfértek az egyébként torzsalkodó kapuváriak és gartaiak. Itt megtörtént igazában az egyesülés”* – írta.⁶⁴

A gartai nagyvendéglőnek Salamon Károly volt a bérlője, amikor a két település egyesítése megtörtént 1923-ban.⁶⁵ Az ő személye egyfajta kontinuitást jelentett Gartának, összekötötte a múltat és a jelent. Minthogy munkáját meglegedéssel nyugtázta a közönség, a kocsmát 1926-tól pályázat nélkül további négy és fél évre neki adta bérbe Kapuvár nagyközség.⁶⁶ Elképzelhető, hogy ebben a döntésben a kapuváriak részéről nemcsak az játszott szerepet, hogy a régi-új bérlő vállalta a kocsmáépület felújítását, hanem az is, hogy nem kívántak a gartaiakkal újabb fronton háborút nyitni. A döntés egyúttal vízvázalóként is bizonyult, az újság úgy látta, hogy *„Garta megadta magát”*.⁶⁷ A határozat jelentősége a helyi politikai életben különösen azért volt nagy horderejű, mert ez volt Kapuvár nagyközség első olyan intézkedése, amit gartai ügyben hozott, és ellene a gartaiak sem tiltakoztak. A *Sopronvármegye* magyarázata szerint: *„Mivel a gartai illegitim eljárás törvényes erejű szerződést nem köthetett a bérlővel, a gartaiak végre belenyugodtak, hogy azt a kapuvári eljárás szankcionálja”*.⁶⁸

Több mint két évtizeddel később az identitáspolitika szempontjából ismét jelentős változás történt ugyanezen gartai központi vendéglő ügyében. Az 1947. szeptember 18-án tartott kapuvári képviselő-testületi ülésen a gartai nagyvendéglő tulajdonjogát 4 hold földért cserébe a gartai közbirtokosságra ruházták át.⁶⁹ A gazdasági megfontolások mellett a kárpótlás motívuma is szerepet játszhatott a kapuvári közgyűlés döntésében. Nevezetesen az, hogy az elmúlt évtizedek gartaiak által elszenvedett sérelmeit (az önállóság megszüntetése, névvesztés, vagyonvesztés, az eljárás elmarasztalása, a maradiság vádja stb.) valamelyest helyrehozzák, Kapuvár törlesszen valamit ebbéli adósságából. A gartai nagykovácsma azonban nem sokáig lehetett a gartai közbirtokosság tulajdonában, a

⁶⁴ Svm, 1925. július 13.

⁶⁵ A három évre (1923–1926) szóló bérbeadás Garta község egyik utolsó önálló intézkedése volt. Az 1922. július 26-án meghirdetett árverést augusztus 13-ra tűzték ki, és a bérleti szerződés a következő év első napjától volt érvényes. A bérbeadásról szóló hirdetményt lásd: *Vendéglősök Lapja*, 38/15. (1922) 10.

⁶⁶ Svm, 1925. november 18.

⁶⁷ Svm, 1925. december 6.

⁶⁸ Uo.

⁶⁹ Magyar Nemzeti Levéltár, Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára, Sopron, V/27. 2. d. Kapuvár nagyközség iratai. Kapuvár nagyközség képviselő-testületi ülésének jegyzőkönyve. 1947. szeptember 18; *Kapuvári Újság* (= KU), 1947. szeptember 25.

sztálinizmus hazai változata nemsokára megszüntette az állami függéstől mentes tulajdonviszonyokat.

Ugyancsak 1947-ben indult mozgalom Gartán, hogy a vasútállomás homlokzatán ismét a *Kapuvár-Garta* feliratot helyezték el.⁷⁰ Ez az elgondolás is a kompenzáció szándékával született meg. Fontos megjegyezni ugyanakkor azt is, hogy a gartaiak láthatóan jelentősen visszavettek követeléseikből, és nem a település nevének módosítását óhajtották (pláne nem az önállóságot), csak az állomásét. Jóllehet ezt nem kapták meg, de érezhetően kezdtek megbarátkozni Kapuvárral történő egyesítésük tényével.

Garta az egyesítés utáni időszak során gyakran hivatkozott a múltra, a történelmet aktuálpolitikai célok érdekében fegyverként használta. A *Kapuvári Ujság* [sic!] szerint a vasútállomás átnevezését azzal az indoklással kérték, hogy a „község sokkal régebb keletű, mint Kapuvár és ma is külön plébániával rendelkezik”.⁷¹ Már a húszas években használták az ösiség argumentumát, a *Sopronvármegye* 1925-ös cikke szerint Garta az önállóság fenntartását a történelmi jogra hivatkozva kérte: „ösi önállóságától ne fosszák meg az Árpád-kori községet”.⁷² Ezek az érvelési típusok tárházát nyújtják annak, hogyan lehet a történelmet politikai célzattal manipulálni, a múltat meghatározott érdekek alapján meghamisítani. Nem nehéz felfedezni, hogy ezek a historizáló érvek és történelmi elsőbbségre való utalások pontosan egybevágóak azokkal, melyekre a kisebbségi komplexusokkal, de legalábbis történelmi sérelmekkel teli nemzetek, régiók és egyéb közösségek szoktak hivatkozni.

A gartaiak okfejtése teljességgel téves, amikor azt állítják, hogy településük ma is külön plébániával rendelkezik. Mint korábban utaltam rá, az önálló gartai plébániát csak 1947 tavaszán hozták létre, és ennek az állításnak a hamissága még nyilvánvalóbb lehetett azon olvasó előtt, aki egykorúan olvasta ezeket az 1947-ben írt sorokat. Garta soha azelőtt nem rendelkezett önálló plébániával, története során egyházügyi szempontból mindig Kapuvárhoz tartozott, és ezt a fentiekben idézett káplánfizetési bonyodalmak „is” igazolhatják.

Másrészt az a kijelentés is merőben koholmány, hogy Garta régebbi lenne Kapuvárnál, és eredete az Árpád-korba lenne visszavezethető. Ezeknek a minden alapot nélkülöző torzításoknak a két világháború közötti előzménye, amikor 1925-ben ezt állították: „Hiszen előbb volt Garta s csak azután alapították Kapuvárt. Azután Gartának privilégiumai vannak, amikről nem mondhat le. A gartaiaknak Lipót császár jogot adott, hogy az egész országban vámmentesen közlekedhetnek. Ilyen privilégiumuk a kapuváriaknak nincs.”⁷³ Mint-hogy a 17. századi események forrástanilag már viszonylag jól dokumentáltak, minden kétséget kizáróan bizonyítható, hogy Garta újkori alapítású település, ráadásul létrejöttét és privilégiumait is Kapuvárnak köszönheti. Ha (teoretikusan) létezett is volna falu a korai középkor évszázadaiban Garta helyén, kontinuitás akkor sincsen a mai településsel,

⁷⁰ KU, 1947. szeptember 25.

⁷¹ Uo.

⁷² Svm, 1925. április 12.

⁷³ Svm, 1925. április 25.

mert a 17. századi alapítás okmányai szerint első lakóit, a kapuvári katonákat *in deserto*, azaz pusztára (lakatlan helyre) telepítették.⁷⁴

Amennyiben ezekben a „bizonyítékokban” nem a történelmi hitelességet nyomozzuk, hanem a történelmi múlthoz való odafordulás funkcióját nézzük, akkor a vélt vagy valós történelmi jogra való hivatkozás egy dolgot mindenképpen bizonyít: azt, hogy a történelmi múlt keresése a gartaiak identitáspolitikájával függ össze. A gartai azonosság-tudat a falu önállóságának elvesztése után is életben maradt, és a történelemben találta meg kifejeződését, márpedig egy „elképzelt közösség”⁷⁵ létét részint a közösségi narratívák identitásképző ereje (a saját történelem elbeszélése és továbbadása), a kollektív emlékezet szilárdítja meg.

Összegzés

A Garta és Kapuvár közötti háborúskodások a dualizmus korában erősödtek fel. A konfliktusok gyakran a máshol felgyülemlett feszültségeket vezették le. Ilyen volt a templom és a papfizetés körüli perpatvar, a két település infrastrukturális különbsége miatt kialakult sajtóvita, a vásári helypénz és a vámfizetési mentesség, vagy a Lakatos köz hovatartozása miatti polémia. A két település egyesítését több tényező együttes hatása segítette elő, a döntő tényező azonban az volt, hogy a vármegyeszékhely Sopron Ausztriának ítéelését követően égetően szükség volt egy lakosságszámban, méretében megfelelő új megyeszékhelyre. A vármegye új központjául Kapuvár jöhetett számításba, Garta Kapuvárhoz való csatolását pedig ez siettette.

A gartaiak Kapuvárhoz fűződő viszonya széles skálán mozog, amelyben a rivalizálás, az ellenségeskedés és a provokáció a mártíromság és a dac formáival ötvöződött. Garta ugyanakkor öntudatosan igyekezett őrizni önállóságát, és azt a narratívát alakította ki magáról, hogy a fúzió akarata ellenére, a feje fölött történt. Az egyesülettől való félelme abból fakadt, hogy benne identitása elvesztésének első lépését látta.

Az asszimilálódás megakadályozása érdekében Garta hosszú éveken keresztül bojkottálta a hivatalos intézményeket, és a passzív ellenállás taktikáját választotta védekezési módként. Az önállóságát elvesztő Garta a történelemben keresett öngazolást és vigaszt, eközben a múltat ugyan gyakran meghamisítva interpretálta, másfelől viszont a történelem elbeszélése a gartai identitás fenntartását is szolgálta. Ellentétben a Kapuvár melletti egykori faluval, Hidással, amely a 16. században előbb a fizikai falut, aztán a 19. században községi önállóságát, végül pedig Kapuvárba olvadva különálló identitását veszítette el, a gartai identitás nem oldódott fel teljesen, és a mai napig sikeresen tudott fennmaradni.

---

⁷⁴ RMGy-TD, leltározatlan. A gartai bírólada iratai. Gróf Nádasdy (III.) Ferenc telepítő levelének másolata. 1676.

⁷⁵ Benedict Anderson nagy karriert befutott kifejezése: *Benedict Anderson: Elképzelt közösségek. Gondolatok a nacionalizmus eredetéről és elterjedéséről.* ford. *Sonkoly Gábor.* Bp., 2006. (Atelier füzetek 8)